

מלכה בצאתה וקבצנית בביתה

נורית גוברין; נוסעת אלמונית, שלומית פלאום: חיים ויצירה, הוצאת כרמל 2005, 375 עמ'

ספר כדוגמת נוסעת אלמונית, על קורותיה של שלומית פרידה פלאום, הוא חלומי הטוב של כל אדם שעשה בחייו דבר ראוי, מעניין או יוצא דופן ואבד בתהום הנשייה. ואכן, בשל היותה ראויה לניעור האבק ששקע על מאורעות חייה, שלומית פלאום היא בת-המזל התורנית שהציתה את דמיונה של חוקרת הספרות, פרופ' נורית גוברין, שכבר החייתה בעבר דמויות נשכחות שהעירו בה סקרנות, למשל איריה יאן, דבורה בארון ונחמה פוחצ'בסקי. "חדוות החשיפה והגילוי לאחר פעילות מחקרית-בלשית ממושכת - אין דומה לה" כותבת גוברין ב"פתח דבר", (שם, עמוד 9); ואכן, אין אבן שגוברין לא הפכה במאמציה לשרטט את דמותה של פלאום ולשוב ולנפוח בה חיים. ואילו גוברין אף היא בת-מזל על שהעלתה בחכתה אשה שלא רק סיפור חייה מרתק אלא אף הותירה אחריה שובל ארוך של עדויות להיתלות בהן: ספר פרי עטה, מסמכים אישיים, תצלומים, מכתבים שכתבה וקיבלה, רישומים חינוניים מעשה ידיה ותיעוד רחב היקף באוטוביוגרפיה שכתבה על חייה, ודמותה אף שימשה בספר (ועל שבעה ימים) שכתב הסופר דב קמחי בהשראתה.

ללא ספק היו עוד נשים ילידות סוף המאה התשע עשרה שחיו כפלאום (קובנה, ליטא 1893 - ירושלים, 1963) חיים עצמאיים, חתרניים על פי תפיסתן, לאחר שהשאירו מאחוריהן חיים מזרח-אירופיים יהודיים-בורגניים ובאו אל פלשתינה בשאיפה לחיים בעלי אופי אחר, עברי חלוצי. ייחודה של פלאום שעלתה לארץ בגיל שמונה עשרה נובע מרוחב היריעה הפיזית והתפיסית שבה ניהלה את חייה בארץ ישראל ובמקומות רבים אחרים בעולם, וגם, כאמור, מהעובדה שהשאירה אחריה כל כך הרבה פינות מידע שאפשרו את הרכבת הפסיפס העשיר של חייה. דווקא פרטים מסוימים חשובים כגון תאריך לידתה המדויק של פלאום היו עלומים, וגוברין מתארת בספרה את עבודת הנמלים שעשתה בחברת קדישא "קהילת ירושלים" לביור הפרטים החסרים.

ואכן, החומרים הביוגרפיים והספרותיים שפלאום השאירה אחריה הם כה עשירים ותוכנם כה מעורר פליאה - עד שנורית גוברין חשדה בתחילה שמא אינם (ובכלל זה בספרה של פלאום בת ישראל הנודדת) אלא "התחזות, של מי שבאה לפאר את עצמה ולייחס לעצמה מעשים שלא עשתה" (שם, עמוד 13). אלא שלאחר חקירה מדוקדקת התברר לגוברין שכל הכתוב מהימן ומדויק וכי נשוא חקירתה הבלש שלה היא אשה שהקדימה את זמנה, שהיו לה

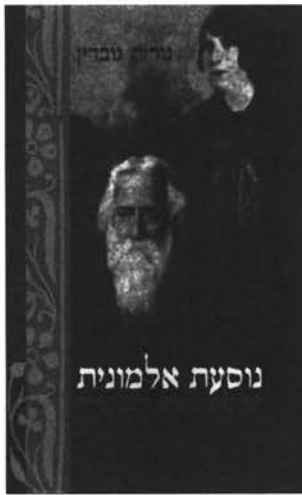
דעות חדשניות ונועזות לתקופתה, שחיה חיים יוצאי דופן במעשיה ובמסעותיה ואשר תרמה כמיטב יכולתה להגנת השפה העברית המתחדשת ושאפה לתרום תרומה ממשית לטובת החינוך בארץ ישראל. בסוף מלחמת העולם הראשונה, פלאום אף נסעה בהמלצתו של הסופר יהודה בורלא לדמשק כדי לנהל שם שני גני ילדים ולסייע בארגון בית יתומים. לצערה, נכשלו רוב ניסיונותיה להכניס שינויים במערכת החינוך על פי תפיסותיהם של מחנכים-

פילוסופים דוגמת פסטלוצ'י, פרבל, רוסו ומונטסורי.

אין ספק שפלאום היתה גם פמיניסטית בתפיסתה. בחזונה ראתה תפקיד מיוחד לנשים בכלל ולנשים בארץ ישראל בפרט ואף שאפה לעגן את זכויות האשה בתוך החברה המתהווה. האוטוביוגרפיה שכתבה פלאום (1935) היא, ככל הידוע, האוטוביוגרפיה הראשונה שכתבה אשה מארץ ישראל והיא אף כתבה, ככל הנראה, את ספר המסע הראשון בעברית של אשה מארץ ישראל.

פלאום היתה אשה של ניגודים: אשת העולם הגדול מחד ואשת חינוך עבריה ציונית מאידך, שהבדידות העיקה עליה, אך גם היוותה גם את התמריץ לעשייה המרובה שלה ולמסעותיה. כשנסעה, כתבה, "לא היה לי פנאי להרגיש את בדידותי". בחו"ל נהגה להציג את עצמה כאשה עבריה מארץ ישראל המחודשת את נעוריה ואף התקבלה בכבוד מלכים. בארץ, לעומת זאת לא היה לה כל מעמד והיא נחשבה למוזרה ומוחצנת.

לא לחינם קראה גוברין לספרה "נוסעת אלמונית". בהיותה אוהבת מסעות בכלל ו"מסעות ספרותיים" בפרט, נמשכה גוברין משיכה עזה אל ההיבט היותר מסעיר בחייה של פלאום - נסיעותיה הרבות והתכופות ברחבי העולם, אשר התפרסו על מרבית חייה (ככל הידוע, עד שנת 1940) וכללו ארצות קרובות ורחוקות. אפילו את עלייתה ארצה בגיל שמונה עשרה (1911) שזרה פלאום בסיוורים ברחבי אירופה, ושנה לאחר עלייתה ארצה, כבר "חרשה" את הארץ לאורכה ולרוחבה, מה שהיה נועז למדי על פי התפיסה המקובלת דאז. תקציר היריעה מלתאר את כל המסעות שערכה פלאום בימי חייה. (אגב, מעניין לציין שגוברין לא הצליחה להשיב על השאלה כיצד מימנה פלאום את דמי נסיעותיה ושהותה בחו"ל). פלאום פגשה דמויות מפורסמות - הלן קלר והסופרת פרל ס' בק - וערכה ראיון עם ילדת הפלא שירלי טמפל, אך אין ספק שהמסעירות שבנסיעותיה היו להודו, שם שהתה שנה שלמה, פגשה פעמיים את מהטמה גנדי, מנהיגה הבלתי מעורער של הודו החדשה, ואף חיה זמן-מה לצד המשורר בעל פרס נובל לספרות, רבינדרנת טאגור.

נוסעת אלמונית

לאחר שובה לארץ, פלאום שמרה עמו על קשרי מכתבים ואת הערצתה אליו ודבר ידידותם האמיצה פרסמה בספר רבינדר-נת טאגור, בהוצאת "שנטי" בירושלים (1946).

"שלומית פלאום היתה מלכה בצאתה וקבצנית בביתה", כותבת גוברין (שם, עמוד 14). אשה רבת פעלים זו מתה לבסוף, ערירית ונשכחת, היות שמעולם לא נישאה ולא היו לה ילדים, ולאחר שהלכה לעולמה לא היה מי שינציח את חייה. בספרה נוסעת אלמונית הקימה אותה גוברין לתחייה והצילה אותה מאלמוניותה. בכל זאת, קשה שלא להרהר שאין לתחייה זו אלא חיי שעה קצובים, לאור המספר הבלתי נתפס של ספרים הרואים אור בימינו, חדשות לבקרים.

■

עדנה שמש

מלחמת ששת הימים בפרספקטיבת החברה הישראלית

תום שגב: 1967, והארץ שינתה את פניה, כתר 2005, 710 עמ'

אין ספק שתום שגב הוא היסטוריון היודע לספר סיפור. זהו ספר אנושי, צבעוני קריא ומעניין, כפי שהיה גם ספרו הקודם ימי הכלניות. באשר לרלוונטיות ולתרומה ההיסטורית של הספר, זו כבר שאלה אחרת.

על מלחמת ששת הימים יצאו לא מוזן שני ספרי מחקר, הראשון, ספרו של מיכאל אורן, והשני, ספרו של עמי גלוסקא. אולי זה המקום לשאול - במה אנו מתעניינים בדוננו במלחמת ששת הימים, ולבחון מה תרומתו של הספר, להבהרת אותן נקודות עניין.

ובכן, מעניין הוא בראש ובראשונה תהליך קבלת ההחלטות של הדרג הפוליטי, הן בישראל והן במדינות ערב, כמו גם מעורבות המעצמות בכלל, וארה"ב בפרט. שנית יש עניין במערכת היחסים בין הדרג הפוליטי הממונה לזה הצבאי המבצע. שלישית, מהלך המלחמה וניהולה. האם מילא הדרג הצבאי אחר הוראות הדרג המדיני? רביעית, השפעת תוצאות המלחמה על החברה ועל המדינה.

דומה ששגב השכיל לשרטט תמונה ראויה ברוב הנקודות, אם כי עוד הארכיונים במדינות ערב סגורים, לא ניתן להשלים את התמונה. בניהול

שבספר, בין דוד בן גוריון ללוי אשכול, המקבל לעתים אופי של תיאטרון אבסורד.

על תקופת ההמתנה טרם המלחמה, שבה גברה הביקורת על לוי אשכול, כותב שגב: "כמעט כל הכותבים דרשו מבן גוריון להעמיד את עצמו בראש המדינה, כדי להוביל אותה לניצחון במלחמה. הם לא ידעו שהוא מתנגד למלחמה. לדברי רבין לא האמין בן גוריון שצה"ל יכול לנצח, רבין ייחס זאת לעובדה שבן גוריון לא היה מעודכן, וחשב במושגים מיושנים" (עמ' 268).

הטקטיקה הישראלית נוכח יציאת כוח האו"ם מסיני וסגירת מיצרי טיראן היתה ניסיון מדיני להגיע למהלך מתואם עם ארה"ב תוך שבירת ההסגר. אולם המהלך הבינלאומי הוליד רק שתי מדינות שהיו מוכנות להשתתף בארמדה הבינלאומית, שג'ונסון הבטיח לשלוח למפרץ אילת: ארה"ב וישראל (עמ' 403).

מלחמת ששת הימים שינתה לא רק את גבולותיה של ישראל אלא גם את החברה, והיתה לקו פרשת מים מבחינת ההיסטוריה של המדינה. ההתרוצצות האידיאולוגית התערבבה באמוציות אישיות, והעימותים אשכול-דיין כמו גם דיין-אלון הפכו לעימותים מעצבי מדיניות.

הפוליטיקאים דומה התחבטו ואף סתרו את עצמם. כך למשל גרס אלון: "אני בעד שלמות הארץ, עם כל הערבים... אך ראה גם אפשרות אחרת: "מדינה ערבית עצמאית בחלק מהגדה, מוקפת שטחים ישראלים" (עמ' 528). צחוק ההיסטוריה הוא, שמנחם בגין, שחתם במסגרת הסכמי קמפ דייוויד על כינונה של אוטונומיה לפלסטינים (1978), יצא נגד הקמת קנטונים ו"שלל את ההצעה להעניק לתושבי השטחים ממשל עצמי: אוטונומיה מובילה למדינה: זה בהיגיון הברזל של הדברים", אמר ושלל כמוכן את החזרת הגדה לחוסיין" (עמ' 528).

לעתים הבלבול אף לבש אופי אבסורדי, והדבר בא לידי ביטוי בדבריו הבאים של אשכול לאחר המלחמה: "עכשיו אתחיל לגלות את הקלפים שלי... א. אינני יודע מה אני רוצה. ב. הייתי רוצה לעשות משהו" (עמ' 554).

תת פרק מעניין כשלעצמו מטפל ביומות לשיתוף פעולה בין ישראל לפלסטינים (עמ' 536-547). ביומות אלו נטלו חלק דוד קמחי ודן בבלי, שכתב ספר בשם *חלומות והזדמנויות שהוחמצו 1967-1973*. ומתעוררת כאן השאלה, האם החמיצה ישראל אפשרות כינונה של ישראל כמדינה ישראלית פדרלית בגבולות הישגיה הצבאיים? ברור שמה שלא נעשה בשנת 1967 היה קשה אם לא בלתי אפשרי בשנת 1978, שלא לדבר לאחר האינתיפאדה הראשונה והשנייה, והמצב כיום. יש לזכור גם שעד לשנת 1966 היו ערבי ישראל תחת שלטון צבאי למרות היותם אזרחים במדינה שראתה עצמה כמדינה דמוקרטית.

גם הוהות העצמית השתנתה בעקבות המלחמה (עמ' 593) ומבחינה זו מדובר בקו פרשת מים המוביל דרך תנועות חוץ פרלמנטריות כמו "שלום עכשיו" ו"גוש אמונים" לתנועות הקיימות כיום. ■

יוסי ברנע

בר דיין אמר אשכול לוועדה המדינית של מפלגתו כי המצב חמור הרבה יותר מכפי שהוא נראה על פני השטח" (עמ' 252).

הסיפור טרם המלחמה הוא סיפורה של החברה הישראלית על היבטיה השונים. בתוך סיפור זה מתפתח הסיפור הלא תמים של ההסלמה הישראלית-סורית. בדיון מדיני אסטרטגי המקיף ביותר שהחל בנובמבר 1966 והסתיים בינואר 1967 במטכ"ל, הועלו מחשבות מדיניות ביחס לגדה המערבית, וכך מסכמן שגב: "דיונים יסודיים, מוסמכים ומעמיקים על האפשרות שישראל תכבוש את הגדה המערבית של הירדן... בסיכומו של דבר הסכימו הכל כי רצוי שחוסייין יישאר על כיסאו" (עמ' 203). לעומת דיון מסודר זה והנובע ממנו, ביררה הסורית הביא צה"ל להסלמת היריות בנשק קל על רועים שחדרו לשטחים המפורזים (עמ' 216), מה שגרר תגובה סורית וזו את תגובת צה"ל, כשרבין עומד על הצורך "לשקם את ההרתעה" (עמ' 217 ובמיוחד עמ' 210), וכך נוצר מעגל מרושע המסוכם בתמציתיות צבעונית במילים הבאות: "וכך אפשר אשכול לצבא להאיץ דינמיקה שעמדה בניגוד לאינטרס הלאומי הבסיסי של ישראל: למנוע מלחמה. עזר ויצמן זכר לימים את תגובתו של משה דיין להפלת המטוסים [בטרם המלחמה, י.ב.]: "אתם השתגעתם?! אתם הרי מובילים את המדינה למלחמה" (עמ' 231).

לבעייתיות הזו יש להוסיף את העובדה שטרם המלחמה "מחצית המפגעים חדרו מירדן, אך ייתכן שלפחות מקצתם יצאו לשם מסוריה" (עמ' 227). בהקשר לתגובת דיין, יש להעיר שהוא שלל את כיבוש הרמה לרבות הבניאס מחשש לתגובה סובייטית, ומסיבה זו גם שלל הגעה לקו המים של התעלה כשפרצה המלחמה בסיני. בסופו של דבר, בוצעו שתי הפעולות, למרות הסתייגותו של דיין. אלוף פיקוד הצפון דדו דחף את אנשי הקיבוצים בגליל ללחוץ על הממשלה לצאת לפעולה. אלון הסדיר עבורם פגישה עם אשכול, ואפשר להם להשמיע את טיעוניהם בפתיחת ישיבת הממשלה. "אני תדרכתי אותם מה להגיד ואין להגיד" סיפר לימים (עמ' 409); ובכך נתן ביטוי מובהק לעימות האישי-אידיאולוגי שלו עם משה דיין מאז ועד מהפך 1977. עימות בינאישי זה מלווה את העימות המרכזי

המלחמה מבחינת הראייה השונה של הדרג הפוליטי לעומת זה הצבאי, אין התמונה שלמה. לעומת זאת יש הפרזה בתיאור החברה הישראלית בטרם מלחמת ששת הימים. יותר ממאתיים עמודים עוסקים בכך, לעתים בצורה אנקדוטית. למשל אחת הדמויות החשובות מבחינת מדיניות ישראל בארה"ב מוצגת כך: "בצעירותו למד פיינברג משפטים בניו יורק, אך לא עסק בכך, כי אם כנס לשותפות עם אביו, יצרן תחתונים, גופיות וגרביים. הוא עשה חיל בעסקיו וכעבור שנים היה לבנקאי" (עמ' 126). דומה שגב אימץ את התפיסה כי "אלוהים נמצא בפרטים הקטנים". דומה שאצלו האלוהים נמצא באנקדוטות הרבות.

ספרו עב הכרס, הגדוש מראי מקום, הנו מתכון בטוח לשיבושים ולאי-דיוקים, ואכן מקומם אינו נפקד; אציין רק כמה מהם: באשר לבגין, הוא טועה פעמיים בצינון: "יליד ליטא, 1911" (עמ' 109), בעוד שבגין נולד ב-1913 בברסט-ליטובסק, שברוסיה הצארית (ליטא כמדינה ריבונית טרם הוקמה אז). בגין והאצ"ל אינם אהודים במיוחד על שגב, ועל הראשון נטען ש"היה למנהיג האצ"ל, ארגון הטרור שלחם נגד השלטון הבריטי" (עמ' 110). בטרור, הכוונה בדרך כלל לפגיעה מכוונת באזרחים, מה שלא אפיין את האצ"ל כשבראשו עמד בגין. שגב גם אינו מציין כלל כי מדובר בארגון לוחמי חירות או שחרור לאומי. במקום אחר הוא כותב: "בשנות החמישים השתמשה 'חירות' בסמל שהראה את מפת הארץ ויד האוחזת ברובה מכוון עם הכתובת 'רק כך'" (עמ' 197). זה לא אמור להיות מפליא כשמדובר בתנועה שנשאה את השם "תנועת החירות מיסודו של הארגון הצבאי הלאומי", שזה היה סמלו. גם הקשר בין המפלגה לבין תנועת הנוער בית"ר, שהוקמה כדור לפני הקמת האצ"ל שהוליד את חירות, אינו ניתן להבנה מהניסוח הבא הנסב על שלמות המולדת: "וברוח זו הינכו את חברי תנועת הנוער של מפלגתו, בית"ר" (עמ' 198); ספרו של ראובן פדהצור *ניצחון המבוכה*, שנכתב על מלחמת ששת הימים (1993) יצא, על פי רשימת המקורות (עמ' 687), כבר בשנת 1966; אבשלום פיינברג המוזכר בהקשר למציאת עצמותיו על ידי שלמה בן אלקנה, מכונה "לוליק" (עמ' 620), אך היה זה דווקא כינויו של אביו - ישראל פיינברג. במקום מסקן אחר חבל כי אין שגב מביא אסמכתא מתבקשת למקור. הוא גורס כי בשנת 1966-7 כתב ההיסטוריון יוסף שלמון (אותו הוא מכתיר במילה האנכרוניסטית "מלומד", עמ' 154) כי: "החברה הישראלית איבדה את חזונה הלאומי ובכך פותחת במשבר חדש, פוסט ציוני, בתולדותיו של העם היהודי" (עמ' 155). היה מסקרן לקרוא מקור כה מוקדם המתייחס לתופעה, דור לפני שפרצו הפוסט ציונים לתודעה הציבורית.

ההתרחשות של טרם המלחמה, המלחמה ואחריה זורמת במקביל לסיפורו של טוראי מס' 216777 בר דיין יהושע, שסיפורו האישי אמור לתת נופך נוסף לסיפור הכללי, עליו נסב הספר. הסיפורים גם מצטלבים: "ביום שבו גייסו למילואים את יהושע